ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(22) сәуір-маусым 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Кырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихыинституты директорының орынбасары. (Казахстан)

Әлімбай Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусеитова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БжҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағыЕуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов КенжеханІсләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәтташұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы
Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы
Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы
Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым
Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт- Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государстваКН МОН РК (Казахстан)

Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана»

Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожахметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК,Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна
Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна
Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы
Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна
Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:
Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member ofGerman Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NationalAcademy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:
Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:
Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:
Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary
Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:
Khumarzakh Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

МАРАТ МҰҚАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОРТА ЖҮЗ РУЛАРЫНЫҢ ТАРАЛУ АЙМАҚТАРЫ

Арепова А.Д.

Ш.Ш. Уәлиханов ат. Тарих және этнология Институтының ғылыми қызметкері,
әл-Фараби ат. ҚазҰУ-нің PhD докторанты.

Аңдатпа. *Кіріспе.* Саналы ғұмырының қырық жылдан астам уақытын ғылымға арнаған Марат Мұқанов артына мол мұра қалдырды. Ол, әсіресе, Орта жүз ру-тайпаларының шығу тегі мен этникалық тарихы, орналасу аймақтары туралы зерттеп, өз ізденістерінің нәтижелерін ғылыми тұжырымдап берді. 1974 жылы Марат Сәбитұлы Мұқановтың «Этнический состав и расселение казахов Среднего жуза» атты еңбегі басылып шықты. Еңбекте негізінен Орта жүз рулары мен тайпаларының таралған аймақтарына географиялық сипаттама беріліп, олардың Ресей империясының құрамына кіруі және осыдан кейінгі қазақ руларының таралуындағы өзгерістер мен әкімшілік реформалар зерттелді. М. Мұқановтың кеңес билігінің күшейіп тұрған кезінде жазуы аталмыш еңбегін таптық көзқараспен қарауға негіз болғаны анық. Алайда сол кезге дейін жарыққа шыққан орыс саяхатшылары мен шенеуніктерінің еңбектерін, архив құжаттарын кеңінен пайдалана отырып жазылған ғылыми еңбек өте құнды. Әлі күнге дейін қазақтың этникалық тарихымен айналысқан зерттеуші қауым М. Мұқановтың бұл еңбегін айналып өтпейді. Мақалада Марат Мұқановтың «Орта жүз қазақтарының этникалық құрамы мен таралуы» еңбегі (1974 ж. жарық көрген) бойынша Орта жүз тайпаларының орналасу аймақтары қарастырылады. Қазақ халқының этникалық тарихымен алғашқылардың бірі болып ғылыми түрде айналысқан М. Мұқановтың осы салаға сіңірген еңбегі зерделеніп, ондағы тарихи-этнографиялық мәліметтерге талдау жасалады.
Түйін сөздер: қоңырат, уақ, керей, найман, Мұқанов М., орта жүз, ру-тайпалар, этникалық тарих, қыпшақ, арғын

ТЕРРИТОРИЯ РАССЕЛЕНИЯ ПЛЕМЕН И РОДОВ СРЕДНЕГО ЖУЗА В ТРУДАХ М.МУКАНОВА

Арепова А.Д.

Научный сотрудник Института Истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова,
PhD докторант КазНУ имени аль-Фараби

Аннотация. *Введение.* Марат Муканов, посвятивший науке более сорока лет своей жизни, оставил богатое наследие. Он изучал происхождение и этническую историю племен Среднего жуза, территории расселения и научно формулировал результаты своих исследований. В 1974 году была опубликована работа Марата Сабитовича Муканова «Этнический состав и расселение казахов в среднем жузе». В работе в основном описываются географические особенности расселения племен и родов Среднего жуза, процесс их вхождения в состав Российской империи и последующие изменения в распределении казахских племен и административные реформы. Понятно, что труд М. Муканова в период советской власти послужило основой для классового подхода к этой работе. Однако научная работа, написанная при широком использовании трудов

русских путешественников и чиновников, архивных документов до этого времени, считается очень ценной. Исследовательское сообщество, занимающееся этнической историей казахов, до сих пор не проходит мимо этой работы М. Муканова.
В статье рассматривается расселение племен Среднего жуза по труду Марата Муканова «Этнический состав и распространение казахов среднего жуза» (опубликовано в 1974 году). Изучена работа М. Муканова, одного из первых по изучению этнической истории казахского народа, проанализированы исторические и этнографические данные.
Ключевые слова: М. Муканов, Средний жуз, племена, этническая история, кипчак, аргын, найман, керей, уак, конырат.

TERRITORY OF DISTRIBUTION OF MIDDLE ZHUZ’SNOMADIC TRIBES IN THE WORKS OF M. MUKANOV

Arepova A.D.

Researcher of the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology,
PhD student of the Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. *Introduction*. Marat Mukanov, who devoted more than forty years of his life to science, left a rich legacy. In particular, he studied the origin and ethnic history of the Middle Zhuz tribes, the areas of their location, and scientifically formulated the results of his research. In 1974, the work of Marat Mukanov «Ethnic composition and resettlement ofKazakhs in the Middle Zhuz» was published. The work mainly gives information about the geographical description of the regions of the tribes and clans of the Middle Zhuz, their integration into the Russian Empire and the subsequent changes in the distribution of Kazakh tribes and administrative reforms. It is clear that the work ofM.Mukanov during the formation of Soviet power served as the basis for a class approach to this work. However, the scientific work written before, with the wide use of the works of Russian travelers and officials, archival documents, is very valuable.
The article deals with the place of residence of the Middle Zhuz tribes written in the works of Marat Mukanov «Ethnic composition and distribution of the Kazakhs of the Middle Zhuz» (1974). One of the first to study the ethnic history of the Kazakh people was the contribution of Mukanov to this sphere, his historical and ethnographic data is analyzed.
Keywords: M. Mukanov, Middle Juz, tribes, ethnic history, Kypshak, Argyn, Naiman, Kerey, Uak, Konyrat.

Кіріспе

ХХ ғасырдың 60-жылдары қазақтың этникалық тарихын зерттеу жұмыстарымен кей ғалымдар айналыса бастады. М.С. Мұқанов пен В.В. Востровтың тарихи этнография саласындағы «Родоплеменной состав и расселение казахов (конец XIX – начало XX вв.)» атты еңбегі 1968 жылы жарыққы шықты. Осы зерттеуден кейін Марат Сәбитұлы Солтүстік, Солтүстік-Шығыс, Орталық Қазақстан қазақтарының этникалық тарихына, құрамы мен орналасуына байланысты бірнеше ғылыми мақалалар жариялап, өз ізденісінің қорытындысын 1974 жылы «Ғылым» баспасынан шыққан «Этнический состав и расселение казахов Среднего жуза» деген көлемді монографиялық еңбегінде жинақтап берді.

Материалдар мен әдістер

Мақалада Марат Сәбитұлы Мұқановтың «Этнический состав и расселение казахов Среднего жуза» еңбегіндегі Орта жүз тайпалары мен руларының XVIII ғасырдың ортасынан бастап XIX ғасырдың 20-жылдарындағы Ереже қабылдаудан кейінгі орналасу аймақтары негізгі деректермен салыстырмалы түрде сипатталады. Мақала тарихи этнография бағытында жазылған. Салыстырмалы сипаттау, талдау, ретроспективті әдістер қолданылады.

Талдау

М. Мұқановтың ғылыми тұжырымдары өзінен кейінгі этникалық тарихымызға қатысты зерттеген ғалымдардың еңбектерінде қолданылып келеді. Ал тарихнамалық сипатта жазылған еңбектерде М. Мұқановтың тарихшы-этнограф ретіндегі қазақ шежіресінің өзекті мәселелерін қозғағаны, осы жолда көптеген жетістікке жеткені туралы айтылған. Ғалым дүниеден өткен соң О. Исмагулов оның өмірі мен қызметі жайлы естелік мақала жазды (Исмагулов, 1998: 114). Мұқанов мұраларын зерттеумен айналысқан Ә. Исаеваның еңбегін ерекше атап айту керек (Исаева, 2019).

Зерттеу нәтижелері

М. Мұқанов Орта жүз қазақтарының этникалық тарихымен ғылыми дәрежеде айналысты, бес томдық Қазақстан тарихындағы қазақ ру-тайпаларына қатысты параграфын жазу барысында ол өзіне дейін белгілі болған түрлі дерек көздерін өз зерттеулерінде толықтай пайдалануға тырысты, сонымен қатар далалық зерттеу жұмыстарын жүргізді. Еңбектің басты құндылығы Орта жүз тайпаларын этникалық зерттеудегі проблеманың негізгі ерекшелігі мен спецификасын жан-жақты және нақты талдауы саналатынын зерттеуші Ә. Исаева өз еңбегінде атап кетеді (Исаева, 2019: 67). Зерттеуші ғалым өз зерттеулерін жасау барысында көптеген дерек қорларымен танысып шығады. Орта жүз руларының этникалық құрамы мен орналасу, таралу аймақтарын зерттеу кезінде ең алдымен араб-парсы, қытай, батыс еуропалық авторлардың, шығыстанушылардың жазып қалдырған мәліметтеріне сүйене отырып, өзіндік тұжырымдар жасады. Әсіресе IX – X ғасырларды Қазақстан территориясында өмір сүрген тайпалар жайлы құнды мәліметтер беретін Тамим ибн-Бахр, Ибн Хордадбек, әл-Якуби, әл-Факих, Кудама ибн-Джафар еңбектері, саяхатшы Ибн Фадланның еңбектерінде кимақ тайпалары туралы деректер кездесті. Парсы анонимді авторының «Худуд әл-әләм» еңбегінде неғұрлым толығырақ деректер, атап айтқанда, қимақтардың батыс бұтағы – қыпшақтар туралы да деректер кездесетінін айтады. XI ғасырға жататын Махмұт Қашқаридың «Диуани лұғат ат-түрк» еңбегіндегі қыпшақ, йемек, аргу тайпалары туралы деректер, Насир-и Хұсраудың «Муфазат әл-гузз» еңбегінде алғаш рет «Қыпшақ даласы» ұғымының пайдаланылғаны туралы мәліметтер қазақтың этникалық тарихының толық картинасын жасауда көмегін тигізгені анық. Ал найман тайпасының шығу тегі мен таралу аймағын анықтау мәселесін шешуде «Ляо ши» («Ляо әулетінің тарихы») IX – XI ғасырлардағы тарихи кезеңді қамтитын қытай дерек көзінде кездесетін мәліметтерге сүйенді. IX – XII ғасырлардағы түрік тайпалары қимақ, қыпшақ, қарлұқ, оғыз және т.б. туралы мағлұматтар Марвазидің «Таба и әл-хайауан» («Жануарлардың табиғи қасиеттері») атты еңбегінде кездесетінін, одан өзге де Плано Карпини мен Гилььом де Рубрук жазбалары, «Құпия шежіре», Рашид ад-Диннің «Жылнамалар жинағы», т.б. деректердегі этникалық тарихымызға қатысты мәліметтерді өз зерттеулерінде пайдаланған М.Мұқанов тарихи кезеңдердегі тайпалар тарихын сипаттап берді. Моңғол шапқыншылығы тұсындағы, Ақ Орда, Қазақ хандығы құрылған кездердегі ру-тайпалар тарихы баяндалған деректер 1969 жылы жарық көрген «Материалы по истории Казахских ханств XV – XVIII вв. (Извлечения из персидских и тюркских сочинений)» атты жинақта, Сібір жылнамаларында кездесетін. Осы шығармалардың ішінде кездесетін ру-

тайпалардың аттары мен олардың этникалық тарихына қатысты мәліметтерді зерделеген М. Мұқанов Орта жүздің тарихына қатысты өз ойларын осы еңбекте тұжырымдап берді.

XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап орыс баспа әдебиетінде Қазақстан мен оның халқы туралы материалдар жарық көре бастады. Автор XIX – XX ғасырдың басына дейінгі Қазақстан туралы мәлімет қалдырған шығармаларға тоқталады. Қазақ жеріне Империя тарапынан жіберілген тілмаш М. Тевкелевің жазбалары мен Орынбор губернаторы И. Неплюевтің қызметтік есептері үш жүздің көшпелі шаруашылығы мен олардың орналасуы, рулардың орысқа бағынуы туралы мәліметтерін сақтайды. Орынбор губернаторы Г. Волконскийдің «О киргиз-кайсаках, разделяемых обыкновенно на Большую, Среднюю и Меньшую орды» жазбасында кездесетін Орта жүздің көптеген тайпалары мен руларының саны мен көші-қон тұрақтары мәліметтер және «Описание капитана Андреева о происхождении Средней орды киргиз-кайсаков, собранных в 1790 году из разных сведений» жазбаларындағы Ертіс бойы мен Горькая шебі маңындағы қазақ руларының таралуы туралыс сондай-ақ архив құжаттары мәліметтері ғалымға толыққанды зерттеу жүргізуге мүмкіндік берді. Қазақстан жайлы ең алғашқы әдеби жазбалар қатарына 1627 жылы жазылып, бірақ 1773 жылы алғаш жарық көрген «Үлкен Сызба кітабын» жатқызады. Одан кейін Г.Ф. Миллердің «История Сибири», П.И. Рычковтың «История Оренбургская по учреждению Оренбургской губернии» және «Топография Оренбургская», И.Г. Георгидің «Описание всех обитающих в Российском государстве народов», Г.И. Спасский, Махонин, А.А. Шахматов, А.И. Левшин, В.В. Вельяминов-Зернов, И.Березин, Ш.Ш. Уәлиханов, М. Красовский, К. Струве, Г. Потанин, Н. Коншин, С. Идаров, А. Леопольдов, М.Н. Галкин, А.К. Гейнс, Н.А. Абрамов, Н.А. Аристов, Г.Е. Грумм-Гржимайло, И.И. Крафт, В. Маевский, Т. Седельников, А. Митаревский, М. Чернов сияқты зерттеушілердің еңбектері мен Ф. Щербина, В.К. Кузнецов, А.В. Переплетчиков т.б. басшылығымен Қазақстанда жүргізілген экспедиция материалдарына сипаттама беріп өтеді (Муканов, 1974: 6-22).

М.Мұқанов осы еңбегінде қазақ халқының құрамындағы ру-тайпалар тарихын тереңнен тартып, олардың атауының шығу төркінінен бастап, тарихи дәуірлердің әр кезеңіндегі мемлекеттік бірлестіктердің қайсысының құрамында болғанын саралап берген. Ақ Орда ыдырағаннан соңғы уақыттағы орта ғасырлық ру-тайпалардың қай мемлекеттің құрамында болғаны жайлы XV ғасырдың басында оның орнында бірнеше иеліктер пайда болғанын, олардың ішіндегі неғұрлым ірілері Ноғай Ордасы мен Өзбек хандығы болғанын, Өзбек хандығы немесе Көшпелі өзбек мемлекеті Сырдарияның төменгі және орта ағысы мен Солтүстік Арал жағалауынан солтүстікте Жайық пен Тобылға дейін және солтүстік-шығыста Ертіске дейінгі жерлерді, яғни кейін Орта жүздің тараған жерін алып жатқанын айтады (Муканов, 1974: 23-24).

Көшпелі өзбектер мемлекеті жергілікті экономикалық және этникалық негізде құрылған мемлекет еді. Әбілхайыр ханның қол астынан алғашқы Қазақ мемлекетінің бөлініп шығады. XV ғасырдың соңында Қазақ хандығы мен Шайбани хан арасындағы қырқыстар нәтижесінде Шайбани хан Мәуереннахр территориясына кетеді де, оның Орталық Қазақстан территориясындағы ықпалы бәсеңдейді. Ал 1510 жылы Шайбани ханның өлімінен соң өзбек-қазақтардың Шайбани ұрпақтарына тәуелділігі толығымен жойылады. Қазақ хандары өздерінің қол астындағы ру-тайпаларымен бірге Орталық және Солтүстік Қазақстан далаларына қайта оралады. Осылайша бұрынғы Өзбек хандығының халқы қазақ деп атала бастады. XIV ғасырдың ортасына таман Шағатай ұлысының орнында Моғолстан мемлекеті құрылды, оның құрамына Жетісу мен Балқаш көлінің батыс жағалауы енді.

XVI ғасырдың басындағы Қазақ хандығындағы қалыптасқан саяси және әлеуметтік жағдайлар қазақ халқының қалыптасуына ықпал етті.

XVIII ғ. бірінші жартысындағы орыс-қазақ қатынастарының дамуы қазақтардың орыс бодандығына өтуіне байланысты Қазақстан территориясында үш жүзге бөліну туралы құжаттар

қалды. Өкінішке орай, ешқандай құжатта Ұлы, Орта және Кіші жүзге қашан бөлініп, қашан құрылғаны туралы бір де бір ақпарат айтылмайды. Өзіне дейінгі мағлұматтарды саралай келе М. Мұқанов зерттеушілердің ортақ пікіріне сүйенеді: қазақ жүздері XVI ғ. басында құрылды деп топшылайды ол (Қазақстан тарихы, 2010: 308-314). «Жүз – қазақ хандығы мен халқы құрылғанға дейін жекелеген тайпалық одақтың территориясы саналған қазақ ру-тайпаларының топтаса орналасқан шаруашылық және географиялық аймағы. «Жүз» сөзінің өзі «бөлік», «жақ» дегенді білдіреді. Жүздердің қалыптасуының өзегінде жекелеген ру-тайпалардың тайпалық одаққа бірігуі жатты» (Муканов, 1974: 26). М. Мұқановтың бұл пікірі Жүздердің пайда болуы туралы тұжырымдардың арасында өзінің өміршеңдігін көрсетіп келеді. Саяси және экономикалық факторлар дами келе XVI ғасырдың басында қазақ халқының қалыптасуына ықпал етті деп санайды ол.

XVII – XVIII ғасырлар қазақ-қалмақ соғыстарымен тарихта қалды. XVII ғасырдың бірінші жартысынан бастап қазақтар мен қалмақтар арасында үздіксіз соғыстар жүргені белгілі. Екі көшпелі халық арасындағы соғыс жайылым жерлерге талас туғызды. Ертіс, Есіл, Тобыл бойындағы жайылымдарды иелену жолындағы тартыстарға Орта жүз тайпалары белсене қатысты. Қалмақпен соғыста қазақтар орыс билеушілерімен одақтас болуға ұмтылды. Әсіресе Сібір жерлері үшін қалмақпен тартыста Ресей патшалығы мен өз жайылымдарынан айырылып қалмау үшін шайқасқан қазақ хандарының мүддесі екі түрлі еді. Ресей патшалығының мақсаты – қазақ жерлерін де өзіне бағындыру болды.

М. Мұқанов орыстардың Сібір иеліктерін қорғауы мен қазақтардың көш жайылымдары үшін соғысы оларды жоңғарға қарсы біріктірді деп санайды. Осы бірігудің арты Кіші жүз ханы Әбілқайыр мен Орта жүздің бір бөлігімен бірге Сәмекенің орыс бодандығын қабылдауына дейін барды деген ой түйеді. Алайда Абылай сұлтан мен Әбілмәмбет хан өзіне қараған тайпалармен 1740 жылдың орталарына дейін ант беруден бас тарты. Осы кезден бастап XIX ғасырдың орталарына дейін Орта жүздің барлық ру-тайпалары Ресейге бағындырылды. XVIII ғасырдың екінші жартысында қазақ даласына орыс шенділері келе бастады, олар ру басшыларының айтып беруімен және өздерінің бақылаған ру-тайпалар мен олардың саны және көш жолдары туралы ақпараттарды империя үкіметіне жеткізіп отырды. М. Мұқанов осы бағытта жазылған орын зерттеушілері мен шенеуніктерінің мәліметтерін, оған қоса өзі жасаған экспедициялық материалдарын қарастырып, Орта жүз тайпалары туралы толық картина жасап шығады. Орта жүзді зерттеу нысаны етіп алған М. Мұқанов оның этникалық құрамы мен тайпалардың таралу аймағын тарихи дамудың әр кезеңіне орай қарастырады.

Орта жүз территориясы батыста Кіші жүз жерімен Арал теңізі – Ырғыз өзені – Торғай өзені бойымен шектесіп жатса, шығыста Ертіс өзенінің аңғары – Алтай – Тарбағатай жоталарына дейін созылып жатты. Оңтүстікте Сырдария – Шу өзені – Балқаш көлі аңғары бойымен шектесіп жатты, солтүстікте Томск және Тюмень губернияларына дейін созылып жатты. (Муканов, 1974: 27). Орта жүз тайпаларының көш жолдары мен шекаралары туралы неғұрлым нақтырақ мәліметтер Ресей империясының билігі тарапынан нақты тапсырмамен жіберілген шенділердің материалдарында кездеседі. Қазақ жеріне келген орыс зерттеушілері мен шенділерінің негізгі тапсырмалары тар ауқымды, мемлекеттік мүддеге сәйкес маңызды болғанымен, олар бақылауына түскен, жергілікті халық өкілдерінен естіген, көрген мәліметтерін жазып қалдырып отырған. М. Мұқанов Орта жүз ру-тайпалары туралы зерттеу жүргізгенде сол кезде белгілі болған тарихи-этнографиялық дерек көздерімен толықтай танысып, талдаған.

XVIII ғасырдың екінші жартысындағы Орта жүз қазақтарының саны мен орналасуы, көш жолдары туралы Орынбор генерал-губернаторы Г. Волконскийдің еңбегіне сүйене отырып, М. Мұқанов барлық Орта жүз тайпаларының орналасу аймағын сипаттап береді.

XVIII ғасырдың екінші жартысындағы керей-уақ тайпаларының жайлауы Есіл өзенінің бойы мен Жайылма көлінің жағасында болса, қыстаулары Ертіс өзенінің бойында орналасқан. Наймандардың көшіп-қонатын жерлері Ертіс бойы мен Тарбағатай таулары, арғындардың қыстауы Баянауыл, Қызылтау, Далба Укітақазлық, Шыңғыс, Шаған, Торғай өзенінің бас жағы және Алатау тауларында болса, жазғы қоныстары Ерейментау маңы мен Нұра және Жалдысу өзендері бойында орналасқан.

Қыпшақтар Есіл, Обаған өзендері бойында және Жасыр, Бағар шатқалдарында, сондай-ақ бір бөлігі жазда Тобыл, Аят және Уст өзендерінің бойында көшіп жүрсе, қыстаулары Дала бекінісінен бастап Троицк бекінісінен өтіп барып, Уст-Уй бекінісіне дейін және Үй өзенінен Тобыл өзеніне дейінгі далалық аймақтарда орналасқан. Тағы бір қыпшақ тайпасының рулары қыста Шақаяқ пен Торғай маңында Қаратауға дейін көшіп жүрді, ал жайлауы Аман қарағай және Белібей шатқалдары маңындағы тұзды көл маңайында болған.

Арғындар Үшбұлақ, Аман-Қарағай, Көкшетау, Ақмола, Қарқаралы және Құшмұрын сыртқы округтерінде орналасқан. Сонымен қатар арғын тайпасының кей рулары Шу өзенінің оң жағалауын мекендегені туралы да айтады. Жазда Талас пен Ассы өзендерінің арасында көшіп жүрген (Муканов, 1991: 70).

Қазақ халқының құрамына енген қоңыраттар Қазақстанның оңтүстігін жайлады. Олардың жазғы көштері Қорғалжын өзеніне дейін жетті. Қоңыраттар Уәли хан билігі тұсында Орта жүзден ажырап, Ташкент, Бұхара, Қоқанмен шекаралас аймақтарда, Қаратау тауы мен Талас өзенінің бойын жағалай өзбектермен көршілесе, және Түркістан айналасын қоныстанды (Муканов, 1974: 70-73).

П.И. Рычков Орта жүзге найман, арғын, уақ-керей және қыпшақ кіретінін айта келе, «Орта жүз тайпалары бай болып келеді, айырбас саудаға жақсы аттар әкеледі» деп жазады (Рычков, 2011: 342).

XVIII ғасырдың соңына жататын келесі бір дерекке Сібір шекаралық шебінде тұрып, қызмет еткен капитан И.Г. Андреевтің жазбалары жатады (Андреев, 1998). Н. Масанов өз еңбегінде Андреевтің жазбаларына сүйеніп, XVIII ғасырдың соңындағы Орта жүз қазақтарының санын 176 000 үй деген мәлімет келтіреді (Масанов, 2011: С. 143). М. Мұқанов осы автордың ізімен XVIII ғасырдың соңындағы ру-тайпаларды былайша орналастырады. Сыбан-керей; олар жаз кезінде Шар және Қызылсу өзендерінің бойымен Уба форпостына қарсы жақта, қыста – Ертіс бойымен жайылма жерлерде және аралдарда көшіп жүреді;

Ақымбет-керейлер жазғы уақытта Шар өзенінің бойымен шептен жүздеген версттан аса Тарбағатай тауына («Дербүғатай тасы») және Қызыл шелек өзеніне қарай кетеді, қыста Ертіс бойындағы жайылма жерлер мен аралдарда, негізінен Шүлбі форпостына қарсы бетте көшіп жүреді;

Уақтар қойбағыш, жанызбай, шоға, сіргелі, бидалы және т.б. тармақтардан тұратын уақтар жазғы және қысқы уақыттарда Ертіс бойымен Талицк және Долон форпостарының арасында көшіп жүреді.

Семипалатинск бекінісінен төмен қарай Ертіс бойымен келесі рулар орналасады: шоқбатар керейлер Ертіс бойымен Талицк форпостынан Семипалатинск бекінісіне дейінгі жерлерде және бекініске қарсы Сементау тауында көшіп-қонып жүреді; Қаракерейлер (найман) тума, мұрын, байжігіт, қыржы, төртуыл, садыр және т.б. Шыңғыстау тауында көшіп жүреді; Тобықтылар да (арғын) Шыңғыстауды қоныс тепкен. Матайлар (найман) Шыңғыстаудың арғы жағында көшіп жүреді. Бура наймандар Ертіс бойында Семипалат бекінісі мен Долон форпосты арасында, аралдар мен займищелерде көшіп-қонады. Терістаңбалы наймандар Ертіс бойымен Долон бекінісіне қарсы көшіп-қонады. Арғынның бәсентиін руының бір бөлігі Долон форпосты маңында көшіп жүрсе, тағы бір бөлігі Черемухова станицасына қарсы, одан ары қарай 200 верст

қашықтықта Қыржан тауларына дейін көшіп жүреді. Ертіс бойындағы бәсентиіндердің қоныстары Долон форпостынан Ямышев бекінісіне дейінгі жерлерде орналасқан. Уақтың шоға руы ертістің аралдарында Грачевская станицасына қарсы бетте көшіп жүреді. Қаракесек арғындар Грачевская станицасынан 90 верст жердегі Дегелең, Сарыкөл, Қоңыр көлпе, Кең қазылық тау шатқалдарын қоныстанған. Алтайлар (арғын) Сарысу өзенінің жоғарғы ағысы бойында көшіп жүреді. Төртуыл арғындар Ертіс бойы Баянауыл тауларын мекен етеді. Ямышев бекінісінен бастап Железинск бекінісіне дейінгі Ертіс бойын мекен еткендерге келсек, тарақты арғындар Семияр Форпостына қарсы жерлерде бұлақтардан жиналған көл маңын қоныстанған. Қыпшақтың құлан-бұлан, ұзын, көлденең, бұлтұн, танабұға, қарабалық, торайғыр т.б. рулары Ертіс бойында Ямышев пен Железинск бекініістерінің арасындағы аралдар мен займищелерде көшіп жүреді. Атығайла (арғын) Чернорецк форпостына қарсы жерлерде көшіп-қонса, қанжығалылар (арғын) Черноярская станицасына қарсы аралдар мен займищелерде көшіп жүреді. Күрлеуіт қыпшақтар Песчаная станицасына қарсы займищелер мен аралдарда көшіп-қонады. Уақтар Осьморыжск форпостынна жақын маңдарда көшіп жүреді. Сыбан керейлер Пяторыжская станицасы маңында көшіп жүреді. Керейлер өзге де рулармен араласа Железинск бекінісіне дейінгі Ертіс бойында көшіп жүреді. Железинск бекінісінен Омбы бекінісіне дейінгі жерлерде атығай арғындар мен керей мен қыпшақ рулары көшіп-қонып жүреді. Сондай-ақ осы рулар араласып Покровская бекінісіне қарсы далаларда да көшіп жүреді. Оларға жақын Лебяжье бекнісіне қарсы жерлердегі Қамышлы көлі маңында уақ тайпасының бірнеше руы көшіп жүреді. Петропавловск бекінісінен бастап Пресногорьковск бекінісіне дейінгі аралықта, яғни Горькая шебіне жақын орналасқан жерлерде арғынның атығай, қарауыл, шақшақ рулары мен садыр наймандар көшіп-қонып жүреді. Атығай руының құдайберді, байымбет, майлы, балта, қойлы атығай, бабасан тармақтары Ертістің жоғарғы жағындағы Жаңғызтау тауы мен Нұра мен Есілдің жоғарғы ағысы және Қорғалжын көлдерін бойлай орналасқан. Қарауыл руының қылды (қалды), ноғай, батаман, жаулыбай, орақ, құттымбет, жауар және басқа тармақтары атығайлармен бірге Нұра, Есіл бойымен және Көкшетау мен Шұлбар шатқалында, Қылшақты өзенінің бойымен Имантау және Бұлаймы Апырытау тауларының бөктерлерінде көшіп жүреді. Шақшақ арғындар Алабұға өзені бойында және Ерейментау тауларында көшіп жүреді, кейде Торғай және Үлқоян өзендеріне шығады. Садыр наймандар Буқан және Куқан өзендерінің және одан ары Сарысу өзенінің бойымен оңтүстікке қарай және Нұраның жоғарғы ағысы бойында көшіп жүреді. Арғынның қарауыл руының қырықмылтық, айдарке, қараман, тілек тармақтары Алабұға өзені бойы мен Ерейментау тауын мекен етеді, кейде Торғай мен Үлқоян өзендеріне шығып тұрады. Преснегорьковск дистанциясының шекарасында арғынның сарыжетім руы көшіп жүреді, жайлауы Торғай өзені мен оған құятын сағалары Сары торғай мен Қараторғайдың бойында, қыстауы Тобыл мен Алабұға өзендерінің жоғарғы ағысы бойында орналасқан (Муканов, 1974: 73-75). Арғындардың бір бөлігі Шудың оң жағалауында қыстап, Қаратау тармақтары мен Талас және Ассы өзендерінің аралығында жаз жайлаған (Муканов, 1991: 70).

Әрбір тайпаның, әр рудың өзінің ежелден бері қалыптасқан маусымдық көш жолдары болғаны белгілі. Алайда осы жолдар XVIII ғасырдың соңы мен XIX ғасырдың басында айтарлықтай өзгеріске ұшырады. XVIII ғасырдың ортасынан бастап XIX ғасырдың орталарына дейін Орта жүз тайпалары Ресей империясының құрамына кіру процесін бастан кешті. Бұл кезде Ресей империясының шекарасы Сырдария өзенінің жағалауларына дейін жылжыды (Масанов, 2011: 142-143).

«Қазақ жерінің тарихы» атты еңбегінде толықтай әрі нақтылай жазады: «Орта жүз Тарбағатай қыраттары жүйесінің оңтүстігінен бастап Балқаш көлі, Сарысу өзенінің бас жағы, Қаратау таулары мен солтүстікте Оңтүстік Сібір жазықтарына дейінгі ұлан-байтақ жерді алып жатты. Батыста оның шекаралары Торғай өзенінің бас жағынан Обаған өзеніне дейінгі, шығыста

– оңтүстік Алтайдан бастап Сәуір жотасын және Зайсан қазаншұңқырын қамтып, Ертіс алқабының оңтүстік жағалаулары арқылы өтті. Орта жүзді Арғын, Қыпшақ, Найман, Қоңырат, Керей және Уақ тайпалары құрады. Орта жүздің қыстаулары желден жақсы қорғалған, шұрайлы жерлер еді. Суы мол Ертіс, Есіл және басқа өзендер, Зайсан, Марқакөл көлдері, Көкшетау көл жүйелері, жазық далалар мен тау бөктерлеріндегі жайылымдықтар түгел дерлік Орта жүздің иелігінде болды» (Мұқанов, 1994: 6). 1822 жылғы заң актісіне сүйене отырып Орта жүз қазақтары басқалардан ерекшелігі, Сібір қазақтары деп аталды, олар қазақ даласының 23 000 шаршы миль жерін алып жатты деген тұжырым жасайды (Муканов, 1974: 82).

М. Мұқанов негізінен XIX ғасырдың алғашқы жартысындағы Орта жүз ру-тайпаларының орналасуы бойынша құнды мәліметтер береді. Осы кездердегі Орта жүз тайпаларының орналасу аймақтарын таратады. Орта жүз ру-тайпаларының орналасуы мен таралуы туралы ғылыми тұжырымдарына тоқталып өтейік. Керейлердің орналасқан аймағы Үшбұлақ, Аман-Қарағай, Ақмола, Қарқаралы, Аягөз, Көкпекті және Құшмұрын сыртқы округтері аймағы. Наймандар Көкпекті және Аягөз сыртқы округтері шеңберінде, сондай-ақ біраз бөлігі Баянауыл және Көкшетау сыртқы округтерін қоныс тепкен (Муканов, 1974: 93). Көкпекті округінің территориясы батыста Ащысу өзені бойымен Қарқаралы округі арғындарының көш жолдарымен, солтүстікте – уақтардың көш жолдарымен Ащысу өзенінің төменгі ағысында шектесе келе, шығыста Ертістің оң жағалауына дейін созылып жатты. Қыпшақтар Орынбор ведомствосы жерлерінде орналасты. Сібір қазақтары облысының территорияларында қыпшақтардың көп бөлігі Орынбор ведомствосымен шектесіп жатқан Ақмола сыртқы округінде кездеседі. Аз тобы Омбы округіндегі казак әскерлерінің жерлерінде, Көкшетау және Құшмұрын сыртқы округтерінің территорияларын қоныс тепкен. Уақтар Ақмола, Баянауыл, Аягөз және Аман-Қарағай сыртқы округтерін қоныстанған. Қауымдасқан біраз ғана бөлігі Қарқаралы және Көкпекті қазақтарының арасында көшіп-қонып жүрді. Қоңыраттардың біраз бөлігі Орта жүзден алшақтап, Қазақстанның оңтүстік аймақтарына қарай көшіп кетті, одан ары қарай Ташкент, Бұхара және Қоқан шекараларына дейін барды. Алайда қоңыраттардың негізгі бөлігі Қаратаудың оңтүстік бөктерлерін – Түркістан аудандарынан оңтүстік-шығысқа қарай Бугун, Шаян, Арыс өзендерінің бойын мекендеп жүреді.

Қорытынды

М. Мұқанов өзінің Орта жүз қазақтарының этникалық құрамы мен таралуы туралы еңбегінде Орта жүз тайпалары мен руларының орналасу аймақтарын тарихи кезеңдердің әр бөлігіндегі жағырапиясын анықтап береді. Кеңестік кезеңдегі тыйым салынған тақырыптарға батыл қалам тартқан ғалым қазақ халқының этникалық тарихы, Қазақ ру-тайпаларының құрамы мен шежіресіне қатысты зерттеу жүргізді. Орта жүз тайпаларының әр түрлі тарихи кезеңдердегі этникалық тарихын ғылыми түрде жүйелеп берді.

Әдебиеттер және деректер тізімі

Андреев И.Г. Описание Средней орды киргиз-кайсаков. – Алматы: Ғылым, 1998. – 281 с.

Жизнь и деятельность П.И. Рычкова. Т. 4. / Сост. и отв. ред. Г.И. Матвиевская. – Оренбург: ООО «Издательство «Оренбургская книга», 2011. – 456 с.

Исаева Ә.И. Көрнекті ғалым М.С. Мұқанов және ХХ ғасырдағы отандық этнология. – Алматы: ЖШС «Palitra Press», 2019. – 296 б.

Исмагулов О. Памяти Марата Сабитовича Муканова (1929 – 1998 гг.) // Отан тарихы. – 1998. – № 2. – С. 114.

Қазақстан тарихы: Көне заманнан бүгінге дейін. Бес томдық. 2-т. Алматы: Атамұра, 2010. – 638 б.

Масанов Н.Э. Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности номадного общества. – Изд. 2-е, дополненное / Сост. Л.Е. Масанова, И.В. Ерофеева. – Алматы:Print-S, 2011. – 740 с.

Муканов М.С. Этническая территория казахов в XVIII – начале XIX веков. – Алма-Ата: Қазақстан, 1991. – 80 с.

Муканов М.С. Этнический состав и расселение казахов Среднего жуза. Алма-Ата, 1974. – 200 с.

Мұқанов М.С. Қазақ жерінің тарихы. Алматы: Атамұра-Қазақстан, 1994. – 80 б.

References

Andreev I.G. Opısanıe Sredneı ordy kırgız-kaısakov. – Almaty: Ǵylym, 1998. – 281 s.

Jızn ı deıatelnost P.I. Rychkova. T. 4. / Sost. ı otv. red. G.I. Matvıevskaıa. – Orenbýrg: OOO «Izdatelstvo «Orenbýrgskaıa knıga», 2011. – 456 s.

Isaeva Á.I. Kórnekti ǵalym M.S. Muqanov jáne HH ǵasyrdaǵy otandyq etnologııa. – Almaty: JShS «Palitra Press», 2019. – 296 b.

Ismagýlov O. Pamıatı Marata Sabıtovıcha Mýkanova (1929 – 1998 gg.) // Otan tarıhy. – 1998. – № 2. – S. 114.

Qazaqstan tarıhy: Kóne zamannan búginge deıin. Bes tomdyq. 2-t. – Almaty: Atamura, 2010. – 638 b.

Masanov N.E. Kochevaıa tsıvılızatsııa kazahov: osnovy jıznedeıatelnostı nomadnogo obestva. – Izd. 2-e, dopolnennoe / Sost. L.E. Masanova, I.V. Erofeeva. – Almaty: Print-S, 2011. – 740 s.

Mýkanov M.S. Etnıcheskaıa terrıtorııa kazahov v XVIII – nachale HIH vekov. – Alma-Ata: Qazaqstan, 1991. – 80 s.

Mýkanov M.S. Etnıcheskıı sostav ı rasselenıe kazahov Srednego jýza. – Alma-Ata, 1974. – 200 s.

Muqanov M.S. Qazaq jeriniń tarıhy. Almaty: Atamura-Qazaqstan, 1994. – 80 b.

МАЗМҰНЫ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ САЯСАТЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕТРОПОЛИЯ МЕН КОЛОНИЯНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ ……….............................………..………5
Абылхожин Ж.Б.
ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЖҰМЫС КҮШІ………...………………..18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДӘУІРІНДЕГІ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ ДИАЛЕКТИКАСЫ………...………….…...…31
Айтқазина М.М., Шамшиева Г.С.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ АРДАГЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ МҰРАСЫ ....…………...……40
Алгожаева Н.С., Шашаев Ә.А., Зикирбаева В.С.
МҰРАЖАЙ ТОПТАМАЛАРЫНДАҒЫ ФОТОМАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕКТЕМЕЛІК МАҢЫЗЫ..........................51
Арепова А.Д.
МАРАТ МҰҚАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОРТА ЖҮЗ РУЛАРЫНЫҢ ТАРАЛУ АЙМАҚТАРЫ…………....…....…...…62
Ахметжанова А.Т.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНАН...…71
Әлімбаев Қ.С.
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДӘУІРІНДЕГІ ЭЛИТА МЕН ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫ (Ибн Рузбихан және Мұхаммед Әуез еңбектері бойынша)……...81
Әминов Т.М.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАТ МАГИСТРАЛЬДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ (ТАРИХИ КӨЗҚАРАС)………................................……………......…………………………………………..…….91
Әміржанова Н.С.
ЛАТЫН ӘЛІПБИЛІ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМЫ: ШЕТТІЛДІК СӨЗДЕРДІҢ ЖАЗЫЛУЫ (1929-40 жж.)……………...……………..112
Әшім Б.Ә.
ДОҢЫЗТАУДАҒЫ БЕСБАЙ ЖӘНЕ ИЗЕНАҒАШ ДІНИ-ТҰРҒЫН КЕШЕНДЕРІНІҢ МЕШІТТЕРІ………........…..126
Джолдыбаева У.М., Қозыбақова Ф.А.
ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ...134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ БИЛІГІ ТҰСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ОРЫС ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫ...146
Жұматов Д.С.
ІС ҚАҒАЗДАРЫН ЖҮРГІЗУДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ КӨШІРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЗАРДАПТАРЫ…………......…….161
Закарья Р.
1920-1930 ЖЖ. ШЕТЕЛДІК САЯСИ ЖӘНЕ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ САЯСАТЫ ………………………..……...………..169
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XVIII ҒАСЫРДАҒЫ РЕСЕЙ ӨКІМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНДАҒЫ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАДАМДАРЫ ………...……………..................……..177
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭТНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ………...……...…..…191
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН …………………...................……..................................…202
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
КЕҢЕСТІК БИЛІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. бас. Солт. Қазақстан өңірі мысалында)…………………......……..…216
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨҢІРІН ЗЕТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ……..................…..….....233
Иембекова М.О., Божеева Б.З.
ҚАЗАҚСТАН-ӘЗЕРБАЙЖАН: ӨЗАРА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ...……244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРКӘСІБІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ЖЫЛДАРЫНДА ЖӘНЕ НЫҒМЕТ НҰРМАҚОВ (1924-29 жж.)………..…………...……258

Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д.
ӘЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)..274
Қалыбекова М.Ч.
ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР: ҚАЗАҚ ЖЕРІНЕ ХАЛЫҚТАРДЫ ДЕПОРТАЦИЯЛАУ ТАРИХЫНАН…………..…295
Қанағатова Н.
ТҰРМЫС-САЛТ ЖЫРЛАРЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НҰСҚАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КОНТЕКСІ…………………………………………………………………………………312
Қасенова А.Д., Құрманқұлов Ж., Сүйіндікова М.Қ., Утубаев Ж.Р.
ҮҢІРЕК ҒИБАДАТХАНАСЫНА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ АЛҒАШҚЫ ҚОРТЫНДЫЛАРЫ…...327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б.Ж., Қозыбаева М.М.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ҚАЛАСЫ……………………………………337
Құрманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ӘЛЕУМЕТТІК ТОП ҰҒЫМЫ АЯСЫНДА ДІНИ ЖАМАҒАТТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МӘСЕЛЕСІ……………352
Мұқаметханұлы Н., Бейсенбаев О.
COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА «БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» ИНИЦИАТИВАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ СЫН-ҚАТЕРІ ……………………………………………………………………………368
Мұхатова О.
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ТАРИХЫНЫҢ ПОСТКЕҢЕСТІК КЕЗЕҢДЕ ЗЕРТТЕЛУІ (1992-2019 жж.)………………………………………………………………378
Өмірбекова Ж.
ЕУРАЗИЯ КӨШПЕЛІЛЕРІНІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ АЛҒЫШАРТТАРЫ ………………………………………………………………………………………390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
XIX ҒАСЫРДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІНІҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ (ресейлік мерзімді баспасөз материалдары бойынша)..402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚ-ФРАНЦУЗ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫ….......411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ: ҚАҺАРМАНДАР МЕН ІШКІ МӘНДЕРДІ ІЗДЕУ…………………………………………………………………………………420
Толамисов А.Ғ., Айдынбекұлы А.
ПАТРИОТИЗМ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ………………………………………429
Тоқтабай А.У.
ҒҰНДАРДЫҢ АТТЫ ӘСКЕРЛЕРІ.………………………………………………………………439
Тоқтабай А.У.
ҚАЗАҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІПҚОЙ ЭТНОГРАФТАРЫНЫҢ БІРІ ҚҰСАЙЫН ТӘКЕЖАНҰЛЫ…………452
Тоқтабай А.У., Карамендина М.Ө.
ТАШКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ МАЛ ПІРЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ҒҰРЫПТЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕР (ЗЕҢГІ БАБА, ШОПАН АТА МАЗАРЛАРЫ)…………………………………………………460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ҚАЗАҚ ДВОРЯНДЫҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ: XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕР ТУРАЛЫ………………………………………………………………472
Уалтаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МЕХАНИЗМДЕРДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ ………………………………………………………………………483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
ЭТНОСАРАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІКТІ НЫҒАЙТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ РӨЛІ...…….492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ӨТКЕН ҒАЛАМДЫҚ ПАНДЕМИЯҒА ШОЛУ: ИНФЕКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ТАРИХИ ҮДЕРІСТІҢ ЖАЛПЫ БАРЫСЫ ……………………………………………………………………………………502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРХЕОЛОГИЯСЫ (Г.А. Кушаевтың 95 жылдығына арналған)…………515

Шалғынбай Ж.
КЕҢЕС ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІҚАЗАҚ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ БАСЫЛЫМДАРЫ………..…..…523
Шалекенов М.У.
ОРТАҒАСЫРДАҒЫ БАЛАСАҒҰН ЭТИМОЛОГИЯСЫ…...................................………...……...................................536
Шапиева Г.
ҚЫТАЙДАҒЫ МИГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ХХ ғ. аяғы – ХХІ ғ. басы)………………..….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АЙҚЫНДАУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢ…………..........560
Шілдебай С.Қ.
ҚАЗАҚ АКСР ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНАН…………………….........……583

СОДЕРЖАНИЕ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕТРОПОЛИИ И КОЛОНИИ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ……….....................................…………..…...…5
Абылхожин Ж.Б.
РАБОЧАЯ СИЛА ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ……….................................…......................................……..……..18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДИАЛЕКТИКА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ЭПОХУ АРХЕОМОДЕРНА...………..….…..31
Айтказина М.М., Шамшиева Г.С.
ВОЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕТЕРАНОВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ....………..…..…40
Алгожаева Н.С., Шашаев А.К., Зикирбаева В.С.
ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ ЗНАЧЕНИЕ ФОТОМАТЕРИАЛОВ В КОЛЛЕКЦИЯХ МУЗЕЕВ……….....................…51
Арепова А.Д.
ТЕРРИТОРИЯ РАССЕЛЕНИЯ ПЛЕМЕН И РОДОВ СРЕДНЕГО ЖУЗА В ТРУДАХ М.МУКАНОВА ……….............62
Ахметжанова А.Т.
ИЗ ИСТОРИИ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ…………………………….……………………....71
Алимбаев К.С.
РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ ЭЛИТЫ И МАССЫ КОЧЕВНИКОВ К ЭПОХУ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (по трудам Ибн Рузбихана и Мухаммада Аваза)…………………………..…………………………………….……....81
Аминов Т.М.
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СТАЛЬНЫХ МАГИСТРАЛЕЙ КАЗАХСТАНА (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)…………………………………..……………………..…...……..91
Амиржанова Н.С.
ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ: НАПИСАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ (1929-1940 гг.)……………………………………………….……………112
Ашим Б.А.
МЕЧЕТИ КУЛЬТОВО-ЖИЛИЩНЫХ КОМПЛЕКСОВ БЕСБАЙ И ИЗЕНАГАШ В ДОНЫЗТАУ ………............….126
Джолдыбаева У.М., Козыбакова Ф.А.
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ……………………..……………………….……...……………..…...134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
КАЗАХСКО-РУССКИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ ТАУЕКЕЛ ХАНА…………………………………………………………………………………..146
Жуматов Д.С.
ВВЕДЕНИЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО: ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ……….………161
Закарья Р.
ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПО ОТНОШЕНИЮ К ИНОСТРАННЫМ ПОЛИТИЧЕСКИМ И ТРУДОВЫМ МИГРАНТАМВ ПЕРИОД 1920–1930 гг.………………………………………………….…...…169
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ШАГИ РОССИЙСКОЙ ВЛАСТИ В СЕВЕРНОМ РЕГИОНЕ КАЗАХСТАНА В XVIII ВЕКЕ (на основе материалов по истории г. Петропавловска)…………………….…..……..177
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
СОЦИАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОРОДА ПЕТРОПАВЛОВСКА В XIX ВЕКЕ……….....................…191
Ибраева А.Г.,Темирханова А.С.
СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН В НАЧАЛЕ XX ВЕКА……………….……………………………………………..202
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КАЗАХСТАНА В СИСТЕМЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (на примере Северного региона Казахстана в начале XX века)…………………………...…216
Ибраева Г., Темирханова А.С.
ВОПРОСЫ ИСТОРИОГРАФИИ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА КАЗАХСТАНА……………………………….........233
Иембекова М.О., Бюжеева Б.З.
КАЗАХСТАН-АЗЕРБАЙДЖАН: ПОТЕНЦИАЛ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ....…244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
Н. НУРМАКОВ И ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА В 1924-1929 гг.……….........…258

Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА (на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов)…………………………………………………………………...274
Калыбекова М.Ч.
НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ: ИЗ ИСТОРИИ ДЕПОРТАЦИИ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН………...............................…295
Канагатова Н.
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ТЕКСТОВ НАРОДНЫХ И СОВРЕМЕННЫХ БЫТОВЫХ-ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН …….............................………..…...............................…312
Касенова А.Д., Курманкулов Ж., Суюндикова М.К., Утубаев Ж.Р.
ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАБОТ НА СВЯТИЛИЩЕ УНИРЕК ……………….........327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б. Ж., Козыбаева М.М.
ГОРОД ПАВЛОДАР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ……….....................................……......…337
Курманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ПРОБЛЕМА ВОЗНИКНОВЕНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЩИН В КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП……..…...352
Мукаметханулы Н., Бейсенбаев О.
ВЫЗОВЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19……………………………………………………………………….368
Мухатова О.
ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1992-2019 гг.)………...…378
Омирбекова Ж.
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ КОЧЕВНИКОВ ЕВРАЗИИ (по материалам российских исследователей XVIII в.)……….....................................…390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
ПРЕДВОДИТЕЛИ НАРОДНЫХ ВОССТАНИЙ В КАЗАХСТАНЕ XIX ВЕКА…………………...............................…402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
КАЗАХСТАНСКО-ФРАНЦУЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ……………………………………….……………..............411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА: ПОИСКИ ГЕРОЕВ И СМЫСЛОВ ………………………………………………………………………………………….....420
Толамисов А. Г., Айдынбекулы А.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЗМА …………………………………………………....429
Токтабай А.У.
КОННИЦА ГУННОВ…………………………………...…………………………..…………………….…......439
Токтабай А.У.
ОДИН ИЗ ПЕРВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЗАХСКИХ ЭТНОГРАФОВ К. ТАКЕЖАНУЛЫ……………………………………………………………………….....452
Токтабай А.У., Карамендина М.О.
КУЛЬТОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ТАШКЕНТА, СВЯЗАННЫЕ С ПОКРОВИТЕЛЯМИ ЖИВОТНЫХ……………........460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ИССЛЕДОВАНИЕ КАЗАХСКОГО ДВОРЯНСТВА: О СОЦИАЛЬНОМ ПРЕОБРАЗОВАНИИ СТЕПИ В 19 ВЕКЕ ....………..……472
Уатаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН ……….........................………..…..…483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
РОЛЬ АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ…...492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ОБЗОР ПРОШЛЫХ МИРОВЫХ ПАНДЕМИЙ: ИНФЕКЦИИ И ОБЩИЙ ХОД ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА……………………...………….…………………………………………502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ В АРХЕОЛОГИИ КАЗАХСТАНА (к 95-летию Г. А. Кушаева)...……...............................….…….515
Шалгынбай Ж.
КАЗАХСКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАНИЯХ ДОСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА…….........…523

Шалекенов М.У.
ЭТИМОЛОГИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО БАЛАСАГУНА………...………..…..…536
Шапиева Г.
ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КИТАЕ (конец XX – начало XXI вв.)………………..…….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ:
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ ………………………………………………………………..……………………..…...560
Шилдебай С.К.
ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ АССР ……….............……583

CONTENTS

Abdildabekova A.M., Teleuova E.T., Kabdoldina К.К.
RELATIONS BETWEEN THE MOTHER COUNTRY AND THE COLONY IN THE CONTEXT
OF THE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE ……………..………...5
Abylkhozhin Zh.B.
LABOR FORCE OF THE INDUSTRIALIZATION..………………................................18
Abylkhozhin Zh.B., Krupko I.V.
DIALECTICS OF HISTORICAL MEMORY IN THE AGE OF ARCHAEOMODERN..........…..31
Aytkazina M.M., Shamshieva G.S.
MILITARY HERITAGE OF THE GREAT PATRIOTIC WAR VETERANS...................…...40
Algojaeva N.S., Shashaev A.K., Zikirbaeva V.S.
SOURCE OF PHOTOGRAPHY IN MUSEUM COLLECTIONS …………………...51
Arepova A.D.
TERRITORY OF DISTRIBUTION OF MIDDLE ZHUZ'SNOMADIC TRIBES
IN THE WORKS OF M. MUKANOV...62
Ahmetzhanova A.T.
FROM THE HISTORY OF THE WOMEN'S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN..71
Alimbayev K.C.
RELIGIOUS VIEWS OF THE ELITE AND THE MASS OF NOMADS IN THE ERA OF THE
KAZAKH KHANATE (based on the works of Ibn Ruzbihan and Muhammad Avaz)……………….............……………..81
Aminov T.M.
MAIN STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN'S
RAILWAY MAIN LINES (HISTORICAL ASPECT)..…...91
Amirzhanova N.S.
HISTORY OF KAZAKH WRITING BASED ON THE LATIN ALPHABET: THE WRITING
OF FOREIGN WORDS (1929-1940s)……………...………..........……..….……….....112
Ashim B.A.
MOSQUES OF BESBAY AND IZENAGASH RELIGIOUS-RESIDENTIAL COMPLEXESIN DONYZTAU................126
Dzholdybaeva U.M., Kozybakova F.A.
ENVIRONMENTAL COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA
COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION ……………………………………….....…..........…………134
Zhappasov Zh.E., Tasylova N.A., Kylmeskanova S.S.
KAZAKH-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS DURING THE REIGN
OF TAUKEL KHAN………………………………………………………...………………….146
Zhumatov D.S.
INTEGRATION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN OFFICE WORK:
PROBLEMS AND CONSEQUENCES…………………..…..161
Zakarya R.
POLICY OF THE SOVIET UNION REGARDING FOREIGN POLITICAL AND LABOR MIGRANTS
IN THE PERIOD OF 1920-1930……………...…...……169
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
POLITICAL AND ECONOMIC STEPS OF THE RUSSIAN GOVERNMENT IN THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN XVIIICENTURY (Based on the materials of Petropavlovsk history)..177
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
SOCIO-ETHNIC SITUATION OF THE CITY OF PETROPAVLOVSK IN THE XIX CENTURY……………….........….191
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
NORTH KAZAKHSTAN AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY……………............…..202
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL ISSUES OF KAZAKHSTAN IN THE SOVIET SYSTEM
(on the example of the Northern region of Kazakhstan in the early twentieth century)……………………………................216
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
HISTORICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN ……………...………....233
Iyembekova M.O., Buzheeva B.Z.
KAZAKHSTAN-AZERBAIJAN: POTENTIAL AND CURRENT STATEOF MUTUAL COOPERATION……………..244

Kabdushev B.Zh., Kudaibergenuly B.
N. NURMAKOV AND RESTORATION OF KAZAKHSTANI INDUSTRY IN 1924-1929……………………....……..258
Karibayev B.B., Nurtazina N.D.
HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives
and genealogical myths of Kazakhs)….............................……………..…274
Kalybekova M.Ch.
PUNISHED PEOPLES: FROM THE HISTORY OF DEPORTATION OF PEOPLES IN KAZAKHSTAN…………...…295
Канагтова N.
HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXT OF TEXTS OF FOLK AND MODERN
HOUSEHOLD-RITUAL SONGS..312
Kasenova A.D., Kurmankulov Zh., SuyundikovaM.K., UtubayevZh.R.
INITIAL RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL WORK IN THE SANCTUARY OF UNIREK …...................................327
Kudaibergenuly B., Kabdushev B.Z., Kozybayeva M.M.
PAVLODAR IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WA …………...................…..…...................................…337
Kurmanaliyeva A.D., Khumarkhan Zh.
THE PROBLEM OF THE ESTABLISHMENT OF RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE CONTEXT
OF THE CONCEPT OF SOCIAL GROUPS………………..…352
Mukametkhanuly N., Beisenbayev O.
CHALLENGES IN THE IMPLEMENTING OF «ONE BELT, ONE ROAD»
INITIATIVE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC ………...................…………………………....…368
Mukhatova O.
STUDY OF THE HISTORY OF NATIONAL LIBERATION MOVEMENTS IN THE KAZAKH STEP
IN THE POST-SOVIET PERIOD (1992-2019)…………………………………......…..…………....................................378
Omirbekova Zh.
BASES OF FORMATION OF ETHNO-ECOLOGICAL TRADITIONS OF NOMADS OF EURASIA
(based on materials from Russian researchers of the eighteenth century)……………………………………………..........390
Sadvokasova Z.T., Muhatova O.Kh.
THE LEADERS OF THE POPULAR UPRISINGS IN KAZAKHSTAN OF THE XIX CENTURY
(based on the materials of the Russian periodical press)..402
Sarybayev M., Dikanbayeva A.
KAZAKH - FRENCH RELATIONS IN THE FIELD OF CULTURE AND EDUCATION AT THE PRESENT STAGE...411
Sultangazy G.Zh., Mukataeva L.K.
HISTORICAL MEMORY IN THE CONDITIONS OF MODERN KAZAKHSTAN:
SEARCH FOR HEROES AND MEANINGS………………………………………………………………...…..……..420
TolamissovA.G., Aidynbekuly A.
THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF PATRIOTISM……………..……429
Toktabay A.U.
CAVALRY OF THE HUNS…………………..………………439
Toktabay A.U.
ONE OF THE FIRST PROFESSIONAL KAZAKH ETHNOGRAPHERS K. TAKEZHANULY……….……......................452
Toktabay A.U., Karamendina M.O.
THE CULT MONUMENTS OF TASHKENT, ASSOCIATED WITH PROTECTORS OF ANIMALS
(SHRINES ZENGI BABA, SHOPAN ATA)...……………...……460
Tuleshova U., Galimov Y.
RESEARCHING THE KAZAKH NOBILITY: ABOUT SOCIAL CHANGES IN THE
19TH CENTURY STEPPE…………………….............………...472
Ualtayeva A.S., Bidakhmetova Sh.B.
WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL INTERETHNIC MECHANISMS IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN……………………...…...483
Ualtayeva A.S., Pernekulova M.
STRENGTHENING INTERETHNIC TOLERANCE ……………...……492
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.
OVERVIEW OF THE PAST GLOBAL PANDEMICS: INFECTIONS AND THE OVERALL COURSE
OF THE HISTORICAL PROCESS……...……….………...502

Uralbayeva Zh.
G.A. KUSHAEV IN ARCHEOLOGICAL SCIENCE OF KAZAKHSTAN (to G. A. Kushayev's 95 year)……….....……....515
Shalgynbay J.
KAZAKH ART LITERATURE IN PUBLIC PUBLICATIONS ………………...….523
Shalekenov M.U.
ETHYMOLOGY OF THE MEDIEVAL BALASAGUN ………………...........................…..536
Shapiyeva G.
FEATURES OF MIGRATION PROCESSES IN CHINA (late XX–early XXIcenturies).……….............................……....548
Shayakhmetov N., Baishov B., Çetin Nur
DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN SEA:
HISTORY AND MODERNITY ………………………………………..560
Shildebay S.
FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE HEALTHCARE
SYSTEM IN THE KAZAKH ASSR.…………………………………...583

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 2(22)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2020.
Пішімі 70х100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй